

Міжнародне право

УДК 340.12

Ілона Куровська *

**ПРИНЦИП «ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА» ЯК ПРОВІДНИЙ ПРИНЦИП ПРАВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РАДИ ЄВРОПИ**

У статті йдеться про провідну роль принципу «верховенства права» як найважливішого чинника процесу максимального наближення національних правових систем і внутрішнього законодавства країн, які стали на шлях євроінтеграції, до правових систем та законодавства Європейського Союзу та Ради Європи. Для оптимізації процесу євроінтеграції Україні доцільно максимально орієнтуватися на кращий досвід тих європейських країн, які перебувають у складі Європейського Співтовариства від самого початку його заснування і успішно функціонують як демократичні й по-справжньому правові держави, а принцип верховенства права є пріоритетним принципом їх життєдіяльності.

Ключові слова: принцип, верховенство права, правова держава, євроінтеграція, правова система, Європейський Союз, Рада Європи.

Куровская И. А. Принцип «верховенства права» как ведущий принцип права Европейского Союза и Совета Европы.

В статье говорится о ведущей роли принципа «верховенства права» как важнейшего фактора процесса максимального сближения национальных правовых систем и внутреннего законодательства стран, ставших на путь евроинтеграции, к правовым системам и законодательству Европейского Союза и Совета Европы. Для оптимизации процесса евроинтеграции Украине целесообразно максимально ориентироваться на лучший опыт тех европейских стран, которые находятся в составе Европейского Сообщества от самого начала его основания и успешно функционируют как демократические и по-настоящему правовые государства, а принцип верховенства права является приоритетным принципом их жизнедеятельности.

Ключевые слова: принцип, верховенство права, правовое государство, евроинтеграция, правовая система, Европейский Союз, Совет Европы.

Kurovska I. A. The principle of «the rule of law» as the guiding principle of the European Union and the Council of Europe.

The article refers to the leading role of the principle of «rule of law» as the most important factor in the process as close as national legal system and domestic law, countries that are on the path of European integration, the legal system and legislation of the European Union and the Council of Europe. To optimize the process of European integration, Ukraine should focus as much as possible for the best experience of those European countries that are part of the European Community from the very beginning of its foundation and successful functioning as a democratic and truly legal state and the rule of law a priority basis their life.

Keywords: the principle, rule of law, European integration, the legal system, the European Union and the Council of Europe.

Принципи права, як відомо, виражають сутність, зміст права, тому мають значення керівних положень під час здійснення державою правотворчої та правозастосовчої діяльності.

Серед фундаментальних принципів права, які відіграють основну роль в житті кожної демократичної та правової держави, особливе місце посідає принцип «верховенства права».

Тому першими кроками на шляху євроінтеграції для кожної країни Європи, яка набуває членство в ЄС або прагне до нього, є розбудова на своїй території правової, демократичної та соціальної держави на основі принципу верховенства права.

Адже саме цей принцип є найважливішим чинником процесу максимального наближення національних правових систем і внутрішнього законодавства країн, які стали

на шлях євроінтеграції, до правових систем та законодавства Європейського Союзу та Ради Європи.

Першу спробу розкрити зміст поняття «принцип верховенства права» було здійснено відомим англійським вченим у сфері конституційного права Альбертом Венном Дайсі у його всесвітньо відомій праці «Вступ до науки конституційного права» [1, с.102, 114].

Ф. Дайсі розглядав його у кількох аспектах, а саме, як:

відповідність принципу верховенства права змісту Конституції, а також відповідність судових рішень щодо захисту конституційних прав та свобод людини;

панування права, коли будь-яка людина, знов-таки незалежно від посади і становища в суспільстві, може бути притягнута до відповідальності в разі прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції;

рівність усіх людей перед законом, тобто усіх без винятку, незалежно від посади і становища в суспільстві.

Після закінчення II Світової війни і формування міжнародних правозахисних інтегративних організацій принцип верховенства права отримав широке міжнародно-правове застосування.

Вимоги до його впровадження та реалізації були закріплені в багатьох міжнародних нормативно-правових актах та документах ООН та інших провідних універсальних міжнародних організацій, а також регіональних міжнародних, зокрема, європейських регіональних організацій, таких як ЄС, Рада Європи, ОБСЄ та ін. Саме це зумовило появу та розвиток як глобалізаційних, так і євроінтеграційних концепцій правової держави та принципу верховенства права. У нормативно-правових актах Європейського Союзу було дано визначення і роз'яснювався зміст принципу верховенства права ЄС.

Принцип верховенства права ЄС означає пріоритет норм права ЄС над нормами національного законодавства держав-членів, норми національного права держав-членів не повинні суперечити нормам права ЄС.

Згаданий принцип, поряд із такими фундаментальними принципами, як «свобода, демократія, повага прав людини і основних свобод», знайшов формальне закріплення у ст. 6 (колишній статті F) «Договору про Європейський Економічний Союз» [2] і був покладений в основу правопорядку ЄС.

Так, у Договорі зазначено, що саме «*верховенство права ЄЕС*», – є основним елементом у співвідношенні норм права окремих європейських країн-членів ЄЕС та його «*acquis communautaire*» [3].

Цей принцип було визнано провідним та пріоритетним у нормативно-правових документах іншої міжнародної інтегративної організації, а саме – у правових актах Ради Європи.

Так, у Преамбулі та в ст. 3 Статуту Ради Європи також були закріплені вимоги щодо дотримання принципу верховенства права, зокрема, проголошено, що «*Усі члени Ради Європи ... визнають принцип верховенства права*». Крім того, принцип верховенства права зафіксовано в багатьох інших нормативно-правових актах Ради Європи [4].

У Посібнику Директорату з правових питань РЄ «*Administration and You*» зазначено, що держави приймають та практично застосовують основоположний конституційний принцип верховенства права, який складається з наступних положень, згідно із якими кожна особа – як фізична, так і юридична – є суб'єктом права, а отже має знати свої права та обов'язки відповідно до закону. А дотримання закону кожною особою можливе лише за умови здійснення контролю суддями, які є незалежними у здійсненні своїх функцій і рішення яких у правовій державі є обов'язковими для виконання.

На принципі верховенства права ґрунтуються й положення програмного документу Ради Європи, а саме – Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також деяких протоколів та інших документів РЄ в сфері захисту прав людини. Цей принцип закріплено і в прецедентних рішеннях Європейського суду з прав людини.

Зарубіжні вчені сьогодні розділяють три типи сучасного тлумачення змісту принципу верховенства права [5]:

формальний;
матеріально-правовий;
функціональний.

Формальний тип сучасного тлумачення змісту принципу верховенства права передбачає: формальну незалежність та безсторонність судової гілки влади; офіційно встановлений порядок прийняття законів; відсутність законів, які застосовуються тільки до окремих груп населення, класів осіб; відсутність зворотної сили законів; встановлення положення про судовий нагляд за діяльністю уряду.

Матеріально-правовий тип базується на таких принципах, як: захист суспільства від анархії та війни усіх проти усіх; плановість у діяльності держави, зокрема, органів публічної влади; гарантії від принаймні деяких видів саморозсуду (свавілля) державних посадовців».

Щодо *функціонального типу*, то він дещо схожий з матеріально-правовим типом. Він спрямований на забезпечення ефективності права та правової системи.

При такому типі *встановлюється заборона прийняття урядових рішень на власний розсуд та забезпечення передбачуваності юридичних рішень*.

На жаль, попри закріплення принципу верховенства права у безлічі національних та міжнародних нормативно-правових документів, у правовій літературі відсутнє єдине та чітке тлумачення й розуміння цього принципу. Існує чимало концепцій про природу держави та правової системи, концепцій правової держави, де провідним принципом її формування є принцип «верховенства права».

Натомість, усіма вченими, які присвятили свої наукові праці проблемі втілення принципу «верховенства права» у життєдіяльність сучасного суспільства, пропонується керуватися таким принципом для розбудови по-справжньому правової держави. Зразком практичного втілення цього принципу низкою країн Західної та Північної Європи і розбудови на його основі на своїх територіях правових демократичних, соціальних держав, можуть слугувати, наприклад, такі країни, як Німеччина, Нідерланди, Франція, Швеція, Данія.

Розбіжності, що існують в розумінні принципу верховенства права, неналежне дотримання його на практиці у деяких європейських країнах, і в першу чергу в таких, як Україна, тобто тих, що нещодавно вийшли із тоталітарних правових систем, про що свідчать численні звернення громадян цих країн з приводу порушених прав до Європейського суду з прав людини, говорять про необхідність розробки єдиного європейського уніфікованого підходу для визначення і тлумачення принципу верховенства права і вимоги його чіткого дотримання усіма європейськими країнами.

Україна, ставши членом Ради Європи, закріпила принцип верховенства права в своєму Основному Законі [6]. Натомість, майже двадцять років, які сплинули з того часу, залишають цей принцип тільки на рівні декларації.

Тому для сучасної України, яка прагне набути членства у Європейському Союзі, надзвичайно важливо втілити принцип «верховенства права» у життєдіяльності суспільства і держави. Тільки реалізувавши принцип «верховенства права» Україна зможе трансформуватися у правову та демократичну європейську державу.

Для оптимізації процесу євроінтеграції Україні доцільно максимально орієнтуватися на кращий досвід тих європейських країн, які перебувають у складі Європейського Співтовариства від самого початку його заснування і успішно функціонують як демократичні й по-справжньому правові держави, а принцип верховенства права є пріоритетним принципом їх життєдіяльності.

Зважаючи на те, що Україна після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, потребує запровадження чітких правових механізмів для реалізації євроінтеграційних процесів, вбачається доцільним розробити проект Закону «Про євроінтеграцію». У такому законопроекті має бути введено термінологічно-понятійний апарат, який би давав ґрунтовне тлумачення таким поняттям як «євроінтеграція», «верховенство права», «правова держава», «демократична держава», «соціальна держава» тощо.

У такому законопроекті законодавець має чітко пояснити усе про європейські джерела права і про те, положення яких європейських джерел права є обов'язковими для

імплементатії у національне законодавство України, а які носять лише рекомендаційний характер. Адже на сьогоднішній день ми маємо багато прикладів того, що європейські положення рекомендаційного характеру набули в нашій країні імперативної сили, а положення директив ЄС, які мають імплементуватися повністю, запроваджуються вибірково, а це означає, що, за правилами ЄС, такі директиви не можуть вважатися імплементованими, а отже порушується принцип верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Dicey A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* / A. V. Dicey. – Indianapolis : Liberty Classics, 1982. – Pp. 102, 114.

2. Договір про Європейський Союз: Міжнародний документ від 07.02.1992 р. (Редакція станом на 13.12.2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/994_029

3. Пухтецька А. А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: монографія / А. А. Пухтецька; відп. ред. В. Б. Авер'янов. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2010. – 140 с.

4. Статут Ради Європи: Міжнародний документ від 05.05.1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001

5. *Different approaches to the definition of the Rule of Law* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.revision-notes.co.uk>

6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.

** Куровська Ілона Анатоліївна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору забезпечення наукової діяльності науково-організаційного відділу Інституту законодавства Верховної Ради України.*